

Gaziel, novinar v srcu Balkana

JOAN SAFONT



Španski novinar Manuel Brunet, doma iz katalonskega Vica in ustanovitelj vplivne revije Mirador, je po koncu obeh svetovnih vojn v memoarju La paz vista desde Londres (Mir, viden iz Londona) takole zapisal o svojem kolegu Carlesu Sentisu:

»Prejšnje stoletje – ki se je zaključilo leta 1914 – nam je zapustilo kroniko svoje dobe v obliki velikih romanov, ki so nastali v tem obdobju. Kronika naše dobe, ki jo veliko manj zaznamujeta fantastika in jalova sentimentalnost, bo verjetno nastala v obliki velikih novinarskih reportaž in memoarjev. (...) Ne verjamem, da nam bosta ti dve vojni zapustili knjigo, kot je Tolstojeva Vojna in mir. Za kroniko našega časa bodo zagotovo poskrbeli novinarji. (...) Vsaka epoha zahteva svoj stil. Naša se bo izrazila v novinarstvu in iz njega se bo rodil nov literarni žanr.«

Dodajmo, da se je s prvo svetovno vojno rodil nov tip novinarja: dopisnik. Pomen novinarskega poročanja, tako za propagandno dejavnost sprtih strani, kakor tudi za bralstvo, lačno novosti z bojišč ter opisov ganljivih in pretresljivih dogodkov, je časopisne hiše prisilila, da se niso zadovoljile z rednimi agencijskimi novicami, temveč so začele pošiljati svoje dopisnike v srce dogajanj, na frontne črte in bojna polja. To velja tudi za časopisje manjših evropskih narodov, ki so prav v tistem času začeli razvijati živahno žurnalistično dejavnost v vročini želji, da bi dokazali, da so sposobni polnega udejstvovanja v sodobni civilizaciji.

Prvi Katalonci so iz bojišč poročali že v drugi polovici 19. stoletja: pisatelj in politik Víctor Balaguer je leta 1859 odpotoval v Severno Italijo, da bi poročal o avstrijsko-piemontski vojni za barcelonski časopis *El Telégrafo*, Nil-Maria Fabra je za konkurenčni *Diario de Barcelona* leta 1866 s terena poročal o avstrijsko-pruski vojni, štiri leta kasneje pa o prusko-francoski vojni, Sadurní Ximénez z Menorke pa je za madridski dnevnik *La Academia* opisal dogajanje v rusko-turški vojni l. 1877-1878. Toda prav med veliko vojno se je žanr povzpел na višjo raven in prvič so lahko bralci poročila z bojišč brali tudi v katalonščini. Imena, ki jih velja omeniti, so Eugeni Xammar, Claudi Ametlla, Manuel Fontdevila in Santiago Rusiñol; slednji je še zlasti zanimiv za slovenske bralce, saj je za revijo *L'Esquella de la Torratxa* napisal kroniko »desetih dni na italijanski fronti«. Celo Francesc Macià, nekdanji oficir, ki je kasneje zaslovel kot prvi predsednik katalonske avtonomne vlade v času druge republike (njegov kip je priljubljeno srečališče turistov v središču Barcelone), je leta 1916 poročal z zahodne fronte za časnik *La Publicidad*.

Filozof sredi vojne vihere

Toda največji izmed piscev, ki so za javnost nevtralne Španije opisali vojno dogajanje iz samega srca držav v sporu, je bil mladi doktorand filozofije, ki se je ob izbruhu sovražnosti znašel v Sorboni, kamor se je odpravil, da bi poslušal predavanja Henrija Bergsona. Doma je bil iz kraja Sant Feliu de Guíxols na severni katalonski

obali in je delal kot tajnik na Inštitutu za katalonske študije, ustanove, zadolžene za promocijo kulture v katalonščini in standardizacijo knjižnega jezika. Ime mu je bilo Agustí Calvet i Pasqual, toda zaslovel bo z novinarskim psevdonimom, ki ga je prevzel prav v vojnih letih: Gaziél.

Ko je prvega avgusta 1914 Francija razglasila splošno mobilizacijo, se Calvet odloči, da bo ostal v Parizu, ki kmalu postane zelo drugačno mesto od prestolnice miru in lahkotnega življenja, v katero je prišel nekaj tednov pred tem. Sprehaja se po metropoli, ki drvi v vojno, premišljuje o vrvežu v penzionu, kjer je nastanjen, obiskuje prijatelje in znance, hoče otipati pulz javnega mnenja. Ko se Nemci znajdejo na vratih prestolnice ob Seni, se odloči za vrnitev v Barcelono, kjer ga nervozno pričakuje direktor dnevnika *La Vanguardia*, Miquel dels Sants Oliver, ki ga je Calvet poznal iz svojega obdobja na Inštitutu za katalonske študije. Frankofil Oliver vneto pričakuje novice, ki jih iz sosednje republike iz prve roke prinaša nadebudni mladi študent; obupno si želi »kakšne sveže jedi za bralce *La Vanguardie*«, saj »z lakoto v očeh čakajo na novosti iz Francije, kot tedaj, ko zublji zajamejo sosednjo hišo« in Calveta pobara, če ima kakšen zapisek iz tistih prvih vojnih dni. Calvet mu pokaže zvezek, v katerega je zapisoval svoje vtise. Direktor ga prelista ter presenečen in navdušen nad mladeničevim pisanjem od njega nemudoma zahteva, naj jih prevede v španščino, da bi jih lahko objavil v svojem dnevniku, v lasti plemiške hiše Godó in enem najvplivnejših časopisov v državi. Calvet je svoje tekste že obljubil dnevniku *La Veu de Catalunya*, glasilu katalonskega meščanskega regionalizma, zato obišče njegovega urednika, vplivnega narodnjaškega politika Enrica Prata de la Riba, ki jih, morda zaradi svojega germanofilskega občutja, prijazno zavrne in mladega Calveta odveže kakršnekoli obveznosti do regionalističnega dnevnika.

Devetega septembra 1914 *La Vanguardia* tako objavi prvi članek iz podlistka z naslovom *Diario de un estudiante en París* (Dnevnik študenta v Parizu), ki je požel velikanski uspeh. Miquel dels Sants Oliver, zadovoljen nad uspehom svojega protežiranca, avtorju ponudi mesto dopisnika v Parizu. Calvet se torej vrne v Francijo decembra 1914 in z nadimkom Gaziél na široko vstopi v svet novinarstva; v njem se je znašel po naključju, a je z velikim uspehom opravljal novinarsko delo vse dokler ga ni neka druga, tokrat bratomorna vojna, za vselej potisnila v notranje izgnanstvo. V času pariškega dopisništva pa je bila grenkoba, ki jo bo okusil v času španske državljanske vojne, še daleč: kot mlad pisec si je ustvaril ime v španskem svetu, kljub vojnim časom užival v sladkostih pariških večerov, se zapletel v ljubezensko afero z mlado Francozinjo Louise Bernard in pisal za najbolj brani dnevnik v Barceloni. Toda v časopisni hiši grofa Godója ni bilo vse rožnato. Sam Gaziél se v svoji *Zgodovini dnevnika La Vanguardia*, objavljeni tri desetletja kasneje, spominja:

»Grof Godó je bil, kot je bilo značilno za tedanje plemstvo, zagrižen germanofil. Njegovo navdušenje nad Nemčijo je imelo apokaliptični pridih, kakršnega videl le v Španiji, nevtralni deželi, in med ljudmi na visokih položajih, ki so se imeli za katoličane in jim je

vojni spopad, tako kaže, obogatil dušo s fantastičnimi meglicami. Oliver, pa je bil po drugi strani – prav tako značilno za tedanje meščanstvo – prepričan in pošten zagovornik antante.«

Trenje med germanofilskim lastnikom in direktorjem, ki je podpisal antanto »iz intimnih prepričanj in nagnosti zvestobe do tega, čemur pravimo pravičnost«, je bilo eksplozivno. Dodati je treba, da je Oliver kljub svojim osebnim stališčem želel zagotoviti nevtralnost dnevnika in njegovim bralcem ponuditi čim bolj uravnotežene informacije, zato je, podobno kot Gaziela v Francijo, za dopisnika v Berlinu postavil Andaluzijca Enriquega Domíngueza Rodiña, ki je ob izbruhu vojne obtičal v Nemčiji. Nedvomno je prav Oliverova odločnost Calvetu omogočila, da je ostal sodelavec dnevnika. Toda kot je kasneje zapisal sam Gaziela: »Moja ljubezen do Francije in občutja, ki sem jih tako naivno izražal v svojih zgodnjih delih, so grofu Ramonu Godóju razžirala dušo«. Kasneje je sam postal direktor Godójevega dnevnika in v šestnajstih letih vodenja doživel podobne spore, ki so nedvomno vplivali na grenkobo, s katero je po koncu španske državljanske vojne med vrsticami povzel lastno uredniško izkušnjo:

»Neprestani pritiski, ki jih je moral prenašati Oliver, da bi dnevniku zagotovil distanco do obeh sprtih strani, predvsem s strani lastnika ter nizkotnih spletkarjenj sovražnikov in lažnih prijateljev, ki so hoteli *La Vanguardia* po zgledu madridskega ABC spremeniti v zblaznelo germanofilsko trobilo, so bili prehuda izkušnja za človeka njegovega kova, zaljubljenega v preudarnost, vedrino in lucidnost.«

Poročila iz zaledja fronte

Z izjemo potovanja na solunsko fronto je Gaziela svoja dopisniška leta preživel večinoma v Franciji. Iz Pariza je domov pošiljal reportaže, pogosto iz frontne črte, kamor pa je smel le v organiziranih ekspedicijah, ki jih je za tuje dopisnike skrbno pripravil vrhovni štab. Ti obiski so mu omogočili vpogled v območja, uničena od spopadov, čeprav dopisnikom ni bilo dovoljeno, da bi se približali sami bojni črti in so ostali kot nekakšni častni povabljeni v zavezniškem zaledju. Kolikor je znano, je na zahodni fronti med opravljanjem dolžnosti umrl en sam novinar (če seveda odmislimo tiste, ki so bili mobilizirani v vojske svojih držav), in sicer Serge Basset, dopisnik časnika *Le petit parisien*, ki je bil poslan na britanski odsek fronte, kjer je podlegel nemški krogli.

Gaziela se je pogosto pritoževal nad tem, da mu je bilo omogočeno, da bi si ogledal prve bojne linije. Kot dopisnik se je zato osredotočil na portrete in intervjuje z oficirji, vinjete vsakdanjega življenja v Parizu in manjših krajih ter vse pogostejše esejistične refleksije o naravi vojne, njenih vzrokih in posledicah za ideološko ozračje in notranjepolitično ravnotežje v državah v boju. Članke, objavljene med letoma 1914 in 1916, bo poleg že omenjenega *Dnevnika študenta v Parizu* zbral v knjigah *Narraciones en tierras heroicas* (Zgodbe iz junaških dežel, 1916), *En las líneas de fuego* (Na bojnih črtah, 1917), *De París a Monastir* (Od Pariza do Monastira, 1917) in *El*

año de Verdún (Leto Verduna, 1918). Po koncu vojne se vrne v Barcelono, a kmalu ga spet vidimo v Parizu, kjer poroča iz mirovnih konferenc. Med drugim bo intervjuval maršala Ferdinanda Focha in nekatere druge visoke častnike zmagovite francoske armade. Istega leta, 1918, prevzame mesto glavnega urednika dnevnika *La Vanguardia*; kmalu zatem postane po Oliverjevi smrti drugi direktor in leta 1933, v neobičajnem osebnem triumviratu, edini direktor ter glavni in odgovorni urednik tedaj že najpomembnejšega časnika v deželi. Gaziela namreč ni postal le najbolj izpostavljeni mnenjski voditelj male buržoazije, ki je požirala njegove zapise na prvih straneh *La Vanguardie*, temveč je prav po zaslugi priljubljenosti kronik, ki jih je pošiljal iz Pariza, časopisu pomagal, da je postal najbolj brani dnevnik v Barceloni in eden najvplivnejših na polotoku. Kot je zapisal njegov mentor Oliver v predgovoru prve izdaje *Dnevnika*: »V analih španskega tiska bomo težko našli hitrejši in briljantnejši novinarski uspeh od omenjenega«.

Toda življenje dopisnika v prvi svetovni vojni se je zelo razlikovalo od stereotipne podobe, ki jo imamo danes. Eugeni Xammar, še eden izmed velikih katalonskih poročevalcev iz mednarodnih aren in ugleden član uredništva revije *Iberia*, je v svojih spominih takole opisal izkušnje iz velike vojne:

»Med letoma 1914 in 1918 je vojni dopisnik človek, zaprt v hotelu ali dvorcu, ki je več sto kilometrov oddaljen od fronte, ki se sredi dopoldneva odpravi od doma na sprehod v zaledje fronte, vselej na varni razdalji od bojne črte, od koder od časa do časa iz daljave sliši streljanje topov. V urah, ko se kokoši odpravljajo spat, je že nazaj v hotelu, kjer štabni oficir nad zemljevidi in grafi dopisnikom razlaga o dogodkih, ki so se zvrstili tistega dne in jih sami niso videli, in o najverjetnejših dogodkih naslednjega dne.«

Gaziela med obiskom kraja Senlis, na skrajnem vzhodu fronte na Marni, spozna dopisnika časopisa *Chicago Express*, v katerem prepozna najslabše lastnosti mehaniziranega in trivialnega novinarstva: plehkega pikolovca, ki si neprestano zapisuje številke ter zgodovinske in zemljepisne podatke, neprestano zahteva nove statistike in izračune škode, sogovornike obremenjuje z zapletenimi vprašanji, a iz tega nikoli ne ustvari več od običajnih, preprostih opisov, značilnih za, po Gazielovih besedah, »prostaški, neobčutljivi in površni žurnalizem«. Sam si je po drugi strani prizadeval postati, kot je zapisal njegov biograf Llanas, »duhovni kronist, ki se s pomočjo distanciranega in radovednega opazovanja loteva refleksije, ki gre onkraj videza, in vojno razdejanje interpretira s humanitarnimi občutki prodornega pričevalca«.

Od Pariza do Monastira

Dvaindvajsetega oktobra 1915 se Gaziela poda na potovanje, ki ga popelje od Italije, ki je ravnokar vstopila v vojno, v srce človeške teme v globini Balkanskega polotoka. Tu bo prvič soočen s kaosom vojne in izkušnja bo zapustila globoke sledi v njegovi izkušnji ter nekatere izmed najbolj pretresljivih in doživetih strani v njegovih vojnih memoarjih. Kaže, da mu je potovanje svetoval profesor na Sorboni, ki je pozorno spremljal dogajanje na Balkanu in prišel do

zaključka, da bo na tem območju kmalu prišlo do globokih premikov v vojnem dogajanju. Balkan je bil tedaj v vojni dlje od večine celine, saj so se balkanske vojne začele dve leti pred izbruhom velike vojne, ki se je iz zornega kota tamkajšnjega prebivalca kazala kot le še eden v vrsti spopadov na območju, ki je, po slovitih besedah nobelovega nagrajenca za književnost Winstona Churchilla, proizvedla več zgodovine, kot jo je bila zmožna prebaviti. Prav na Balkanu se je začela prva svetovna vojna: v Sarajevu, deželni prestolnici širnega Habsburškega imperija, so 28. junija 1914 strelili mladega srbskega nacionalista pokončili avstroogrškega prestolonaslednika, nadvojvodo Franca Ferdinanda, in njegovo ženo. Dogodek je sprožil igro zavezništev, ki je nekaj tednov kasneje privedel do izbruha prve svetovne vojne.

Jeseni 1915 je bila po dobrem letu krčevite obrambe srbska vojska prisiljena začeti umik pred pritiski nemških, avstrijskih in bolgarskih sil. Antanta je poslala ekspedicijske enote, da bi pomagala balkanski zaveznici. To so se utrdile v grškem pristanišču Solunu, nekdanjemu otomanskemu emporiju na strateškem območju, ki povezuje Egejsko morje s srcem Balkana in ki ga je helenska kraljevina nedavno tega iztrgala iz rok Turkov. Poseg antantnih sil je do kraja napel odnose med germanofilskim kraljem Konstantinom I., ki je hotel Grčijo ohraniti izven spopada, in premierom Elefteriosom Venizelosom, prozahodnim zagovornikom grškega ekspanzionizma. Scenarij je ponujal neštete priložnosti za novinarja, lačnega zaplenetih dogajanj. Štiriindvajsetega novembra 1915 *La Vanguardia* – kjer so besedila dotedanjega pariškega dopisnika polnila že vse rubrike, odotic do podlistkov – objavi prvi Gazielov članek iz serije, ki jo bo leta 1917 izdal v knjigi z naslovom *Od Pariza do Monastira*.

Na poti, ki ga popelje do Balkana, Gaziel prvič opazuje sledi, ki jih je vojna pustila daleč stran od bojišč severozahodne Francije: najde jih na ulicah Neaplja in Aten, kjer opravi intervju z vplivnim grškim politikom Venizelosom. V Solunu, kjer je najdlje od začetne točke, spet začuti bližino vojnega razdejavanja. Utrip frontnega zaledja prepozna na ulicah in trgih, kavarnah, trgovinah in skladiščih, v zavezniških taborih, kjer odkrije nepričakovane stvarnosti, kot gruče žensk vseh starosti in slojev, ki sledijo vojaštvu, da bi napolnile bordele in kabarete, ali obstoj številčne judovske skupnosti, s katero se brez večjih težav sporazumeva v španščini. Gre za sefarde, ki so po izgonu z Iberskega polotoka našli zatočišče v Otomanskem cesarstvu in v štirih stoletjih izgnanstva ohranili jezik nekdanje domovine. Ta najštevilčnejša sefardska skupnost na Stari celini bo za časa Gazielovega življenja v celoti izginila v holokavstu.

Cilj njegovega potovanja je Monastir, današnja Bitola v Republiki Makedoniji, državi, ki zaradi spora z grško sosedo do danes ne sme uporabljati svojega ustavnega imena. Mesto je bilo v stoletjih turške vladavine pomembno trgovsko vozlišče. Po balkanskih vojnah je pripadlo Srbiji, a je izgubilo precejšen del svojega naravnega zaledja. Med prvo svetovno vojno se je znašlo pod okupacijo Bolgarije. V dramatičnem potovanju od Soluna proti severu, ki ga je opisal z najboljšimi pripovednimi tehnikami tedaj priljubljenega

žanra podlistkov, se Gaziel sooči z dogajanjem, ki se ga bo najgloblje dotaknilo: dramo beguncev in vojnih prebežnikov. Kmečko in ubožno probivalstvo, ki je prisiljeno zapustiti svoje domove in se množično podati čez hribovje v strahu pred zasedbenimi vojskami in v nevarnosti, da bo na poti umrlo od mraza in lakote. V ledeno mrzli noči, ko se sredi zasneženega makedonskega hribovja, prek katerega se, med lajanji volkov, s težavo prebija z avtomobilom, se njegov danski novinarski tovariš zgrudi od izčrpanosti. S šoferjem poiščeta pomoč v bližnjem prenočišču, kjer se Gaziel nenadoma znajde sredi bedne in nemirne množice srbskih beguncev, ki so iz strahu pred bolgarsko in nemško vojsko prepešali skoraj celotno Makedonijo, in od njega zahtevajo tako hrano kot novice iz Soluna. Stotine siromašnih kmetov, kjer med ženskami, otroci in starci opazi prestrašene, skoraj otroške obraze dezertirjev ali mobilizirancev, ki so zatavali stran od umikajoče armade, še vedno goji goreče upanje po skorajšnjem rešilnem prihodu francoskih in britanskih zaveznikov. Toda ko jim po dolgotrajnih poskusih vendarle uspe dopovedati, da je Srbija prepuščena sama sebi in zanjo ni več pomoči, Gaziel prvič izkusi uničujočo moč brezupa:

»Možje so jokali kot otroci in ženske so si grizle dlani in si s silo, ki me je presunila, praskale obraze, da bi izrazile obup, ki je obedel njihove duše, in pozunanjile krčevito trpljenje, ki jih je zvijsal od znotraj. (...) To so prizori, ki vzbujajo neizrekljivo tesnobo, neskončno sočutje, tako globoko žalost, da nas odvrne od sveta. Noben prizor, ki sem mu bil priča med vojno, me ni tako pretresel kot ta tavajoča horda razcapanih, napol golih brezdomcev, ki jih je njihova zemlja zavrnila kot ostanke človeških smeti. Katerega grozovitega zločina so krivi ti ljudje? Kaj je nedopustna zmota, ki so jo storili? Kaj so tako groznega naredili, da bi si zaslužili takšno usodo? ... Nihče na svetu, ki nima ledenega ali zakrknjenega srca, na ta vprašanja ne more odgovoriti s hladnostjo sodnika, ki izreka nedvoumne sodbe«.

Danes, dvajset let po koncu vojne v Bosni, petnajst let po spopadih na Kosovu in Makedoniji, Balkan spet polni strani naših časopisov. Tokrat ne po krivdi etničnih spopadov, političnega kaosa v Bosni in Hercegovini, trenj okoli priznanja Kosova ali gospodarskega sesutja Albanije. Danes se balkanska drama spet osredotoča v dramo beguncev, predvsem Sirijcev in Afganistancev, ki po istih cestah kot Gazielovi nočni sogovorniki iščejo pot do idealiziranih evropskih rešiteljev. Žal je tudi tokrat njihovo upanje marsikdaj jalovo. Toda ko gledamo prizore beguncev od Grčije, prek Budimpešte in Slovenije do nastanitvenih centrov v naših mestih, naj Gazielova vprašanja izpred natanko stotih let odmevajo v naši vesti. *

PREVOD: LUKA LISJAK GABRIJELČIČ

Joan Safont i Plumed (r. 1984) je katalonski esejist, scenarist in kolumnist barcelonskega dnevnika Ara. Po izobrazbi pravnik, se ljubiteljsko posveča raziskovanju zgodovine novinarstva. Leta 2012 je izdal knjigo o katalonskih vojnih poročevalcih v prvi svetovni vojni.